

Ny litteratur

Klaus Bruhn Jensen (hovedred.), Gunnhild Agger, Karen Klitgaard Povlsen, Martin Zerlang og Ulrik Lehrmann
Dansk mediehistorie 1840 - 1880 (bind 1)
Samlerens forlag, København 1996

I sin rastløse jakt på nye perspektiver for faget har medieforskere nå kastet seg over historien. I lanseringen av de store oversiktsverker var finnene først ute med sin gigantiske historie for dagspressen og den periodiske presse i 11 store bind som kom for snart ti år siden.¹ En hel generasjon av yngre historikere og deres hovedfagsstudenter var engasjert i foretakendet. Hvor mange som bidro underveis har man ikke tall på, men det var stort; noe lederen for prosjektet, professor Päivö Tommila, uttalte sist vinter på Hanaholmen under et møte for pressehistorikere. Finnes historien har alt for lenge vært skjult i deres vanskelige språk, men enkelte resultater har sivet ut, nok til å vekke tørsten for mer. En forestående svensk utgave av professor Tommilla er etterlengtet. Yleisradios historie 1926-1996 ble dog publisert på engelsk i fjor.²

Svenskene har nå to store mediehistoriske prosjekter på gang, det ene større enn det andre, mens danskene avslutter sin storsatsning med publiseringen av *Dansk mediehistorie* i disse dager. Det første av tre bind kom i fjor høst, neste bind har nyss kommet ut og siste bind kommer litt senere på året. Uansett hva jeg måtte hefte meg opp i som kritiker må dette feires som en stor begivenhet i nordisk medieforskning. Her får man for første gang en stort anlagt framstilling av alle mediens historie sett i sammenheng. Det gir ikke bare et bredere perspektiv der man lettere ser sammenhenger på tvers av mediens uttrykksformer, men forhåpentligvis også et dypere perspektiv på mediens forhold til samfunnet.

Presse- og mediehistorien har gjerne vært et område reservert for jubileumsskrifter, der forfatterne er omhyggelig valgt ut av utgivere og direktører. Danskene har her en lengre rekke av alminnelig interesserte historieforfattere å trekke på enn forskerne i de øvrige nordiske land. Nå har vi plutselig fått noe som tegner til å bli en blomstrende disiplin for den frie og kritiske forskningen i Skandinavia: – Hva kan historien fortelle – hva kan man spørre historien om og hvordan gjør man det best – finnes det likhetstrekk i medie- og sjangerutviklingen over medie- og landegrensene? Alt dette er spørsmål vi snart kan håpe

å få vettige svar på. Noe man følgelig har tatt mål av seg til å diskutere på den kommende nordiske konferansen i Jyväskylä.

Den danske mediehistorien er resultatet av fem års planlegging, av uttallige møter og studier i årene mellom 1990 og 1995 av en uavhengig gruppe humanistiske forskere med basis i litteratur- og danskfaget. Hovedredaktør er Klaus Bruhn Jensen, sammen med fire perioderedaktører og i alt 20 medarbeidere; like mange som i den baltiske mediehistorie som kom i 1993. Altså et middels stort prosjekt, sammenliknet med den finske pressehistorien og de svenske prosjektene. Opprinnelig var motiveringen filmens 100 års jubileum i fjor, men perspektivet for den danske mediehistorien ble heldigvis utvidet under marsjen. I Norge har vi gjennom flere år hatt et tilsvarende prosjekt for "De levende bilders historie", men her er skriftmediene utelatt. Et resultat av dette prosjektet ble publisert i fjor.³ Neste år begynner publiseringen av den norske sakprosaens historie, inspirert av det danske prosjektet, men her deltar medieforskerne bare perifert. Et forarbeide er allerede utgitt om sakprosaens teori og retorikk.⁴ Snart foreligger et rikt historisk materiale som bakgrunn for nye synteser, til avsløsning av Max Weber og Jürgen Habermas. Og forhåpentligvis noe mer nyanserte synteser hva medieutviklingen angår for Skandinavia og de baltiske land.

Man kan diskutere om slike oversikter skal være et resultat av årelange forsknings- og avhandlingsarbeider, eller om oversiktene kan komme relativt tidlig som overtøyen til en mer systematisk og temarettet forskning. I dansk og norsk historieforskning er det tradisjon for at oversiktene kommer ganske tidlig, og lenge før det nødvendige antall monografier er publisert. Oversiktene tilbyr en karts-kisse for den mer detaljorienterte forskningsinnsatsen og for senere revisjoner. Bruhn Jensen og hans kolleger har intet eksplisitt forskningsprogram for sin mediehistorie, tvert om har man et publisistisk sikte mot et bredere bokkjøpende publikum som liker å la slike verker dekorere bokhyllen. Det har da også blitt en vakker bok i hendig format og god typografi med en mengde instruktive illustrasjoner, mange i farger. Faktarutene eller rammene med relevante spesialopplysninger, noen med tidsserier av sentrale data, fungerer også meget bra. Så meget om verkets varekarakter.

Det fulle perspektiv på den danske mediehistorien som historieskrivning må vente til alle bind kan ses under ett. Vurderingen vil sannsynligvis skifte noe under lesningen av de to kommende bindene der vi får historien om den virkelige me-

dierevolusjon, sett i tilbakeblikk. Men allerede første bind lover meget som det blir spennende å se om forfatterteamet har innfridd for periodene etter 1880.

Hvor denne historien egentlig begynner er uavklart, noe pirkete kan man si at den i dette tilfelle begynner med mediernes steinalder og med runene. Som tittel for bind 1 har man valgt *Mediernes forhistorie 1840-1880*. Grunnen til at man starter i 1840-årene er at den demokratiske junigrunnloven kommer i 1849 som et avgjørende skille i moderne dansk historie. Man velger altså et rikshistorisk og ikke mediehistorisk epokeskille. Likevel må man lese nær på halvparten av de om lag 200 sider i den kronologiske fortelling før man kommer fram til 1840-årene.

Når de brede oversikter skal skrives finnes det alltid utforsket områder som tidligere forfattere har etterlatt seg, hvite flekker på kartet som det må spekuleres over. Redselen for å spekulere systematisk har vekselvis gitt mange historikere et kikkertsyn og et froskeperspektiv. Rent psykologisk kan grensene mellom det noe kjente, det som er godt kjent og helt ukjent bli vanskelig å dra for forfattere som, ifølge spillets regler, bør være allvitende innen sine rammer, trange eller vide. Men man bør være problembesvist nok til å trekke visse grenser, og i denne boken finnes lite av slike grenseoppganger. Forfatterne bak *Dansk mediehistorie* redegjør ikke for sin egen forskningssinnsats eller for hvordan de har løst de utfordringer som møtte dem på veien. Faghistorikerne må vurdere dette indirekte ved å studere noteapparatet til slutt.

En formulering, som rommer ansatsen til en programmerklæring, finner vi på side 23. Forfatterkollegiet nærer en ”kritisk interesse for mediene som kulturform.”

På den ene side er forfatterne personlig optaget af mediene, og oppfatter dem som prinsipielt likeverdige med andre former for kultur. På den anden side forholder vi os kritisk til de foreligende medier, deres produkter og deres rolle i et samfund præget af sociale, kulturelle og etniske forskelle, som mediene kan påpege og forklare, men også fastholde og forstærke.

Man har fjernet seg fra Frankfurtherskolens elitisme og deres påtrengende frykt og forakt for massekulturen. Dagens forfattere mangler tydeligvis den ambivalens til studieobjektet som var typisk for den tidligere generasjon av humanistiske medieforskere i Danmark. Habermas er dog ikke passé, hans Borgerlige offentlighet trekkes gjennomgående fram som en forklaring på mangt. Men slike fortolkninger tres ikke lenger nedover materialet. Habermas kan utelates om leseren ønsker, noe som inngir trygghet for at medieutviklingen er fortalt av interesse for temaet og ikke som et ledd i en marxistisk eksegese med politiske fortegn.

Første kapittel presenterer også enkle og overskuelige modeller, fra grunnkursene til den voksende skare studenter i medievitenskap, der man særlig merker seg fokuseringen på medietekstenes forhistorie, både sjangermessig og innholdsmessig. Ut fra et slikt grunnsyn skiller forfatterene i denne relativt tidlige epoken, mediemessig sett, ikke klart mellom bøker, flygeblad, skillingsviser, lærde skrifter og banal underholdning i sine øvrige tilskikkelser. Og dette viser seg å være meget fruktbart. Alle former for publikasjoner tilhørte jo i sin

tid det samme litterære systemet med boktrykkeriet i sentrum. Man minnes Hans Hertels utsagn om at ”Bogens historie er – ligsom romanens – historien om stadig nye metamorfoser og omklædninger til stadig nye funksjoner.”⁵

Dette bindet gir et kaleidoskopisk oversyn over de trykte tekstenes arkeologi og skiftende uttrykk fram mot den umiddelbare forhistorien til dagens presse. Dette faglige grepet utgjør en av bindets uomtvistelige kvaliteter. Vi får i skiftende sveip et godt inntrykk særlig av tidskiftenes, ukepressens og den tidlige pressens foranderlige fasader mot publikum uten at påtrengende klassifikasjoner blir nødvendige. Det er mest innholdets kvaliteter, ikke uttrykksformenes og retorikkens reperatoarer som framheves. Kanskje hadde oversiktene vunnet ytterligere i klarhet om man også hadde fulgt enkeltsjangrene kronologisk. De fleste vil nok forbauses over alle gjengangerne i mediehistorien, både i innholdsmessig motiver, i dramaturgi og til dels også i sjangre. Nok en historisk påminnelse i en tidsalder med globalt fjernsyn om at standardiseringen i mediernes innhold og i presentasjonen ikke en amerikansk oppfinnelse.

Den klareste programmerklæring for verket finnes på side 22. Der heter det at man setter mottakeren i sentrum.

Modtagerne er en flaskehals og et relæ i mediernes produktion og cirkulation af mening i samfundet. ... fremstillingens centrum ligger uden for de teknologier og virksomheder, som medierne også er.

Denne vektleggingen gir i praksis leseren inntrykk av å være tilskuer til gamle medietekster. Det historiske mediepublikumets følelses- og forstandsliv holdes stort sett utenom i framstillingen, og jeg finner få feilslutninger av typen: dette står i skriftene og slik opplevde datidens publikum det. Men forfatterenes tekst- og publikumsfiksering skyver enkelte (og i det minste for en nordmann) nødvendige kulturhistoriske kontekster i bakgrunnen. Framfor alt blir de kontekster som omgir senderene mer uklare enn de fortjener. Savnet gjelder de sosiale roller, biografiene, samt beskrivelsene av de skiftende produksjonsmiljøer for publisister. Først på de siste par sider øyner vi f.eks. konturene av den moderne journalist i Herman Bangs skikkelse som nøkternt referer en skipsulykke utenfor Klitmøller for *Nationaltidende* og *Dags-Telegraphen*, der begivenheten ytre sett er hovedsaken. Flere uker seinere gjengir Holger Drachmann i tradisjonell fortellerstil den samme begivenhet for *Dags-Avisen* der det er dikterens opplevelser omkring forliset som står i sentrum. Jeg ser fram til flere – og gjerne mer inngående – sammenlikninger av dette slaget.

Forfatterene har tatt sine forbehold når det gjelder det manglende senderperspektiv som man ser av sitatet ovenfor. Men slike reservasjoner forringer framstillingens troverdighet etter min mening, i den grad de følges opp. Kanskje kan man studere kanoniske og klassiske verker som symbolsystem, uavhengig av den kontekst de publiseres i og med en allmenngyldig mottaker som tiltenkt fortolker, men dette synssettet er lite anvendbart i studiet av massekommunikasjon. Publikum og forfatterene er langt fra de eneste leddene i kommunikasjonsskjeden som har innflytelse på tekstenes utformning. En journalistikk som er befridd fra medieorganisasjonens muligheter, begrensninger og føringer er utenkelig. Markedet som

mediene spiller opp mot består også av konkurrenter, priser, distribusjon etc. og av framtidige markedspotensialer – ikke bare av et gitt publikum. Senders kalkyler utgjører en viktig faktor som påvirker innholdet like såvel som redaksjonens tilgang på andres informasjonen gjør det. Publikum er den tause parten som ikke forteller senderen på forhånd hva det liker eller hva som i praksis selger bra, mottakerne kan bare i ettertid rapportere sine valg innen de alternativer som tilbys. De fleste nye tilbud på mediemarkedet starter derfor som en hypotese blant senderene, som blir bekreftet eller motbevist gjennom publikums flertydige reaksjoner i en gitt situasjon. Det finnes knapt evigvarende kvaliteter i mediens innhold.

Dette er ikke en økonomisk eller en samfunnsvitenskapelig synsvinkel i motsetning til den mer humanistiske teksttradisjonen, det er simpelthen et nødvendig medievitenskapelig utgangspunkt for en adekvat analyse av medieutviklingen. Nå skal det i rettferdighetens navn sies at framstillingen, særlig det siste kapitlet i første bind, ikke er befridd for slike tanker. Her nærmer man seg en klassefisering av pressen i avistypologier som vanskelig kan omtales uten hentydninger til markedssituasjonen. For tiden etter 1870 finnes det både brede oversikter og detaljanalyser av markedsutviklingen i dansk presse, særlig av Niels Thomsen, noe som forhåpentligvis vil farge framstillingen av pressen og andre medier i de kommende to bind.

Noter

- 1 Päiviö Tommilla m.fl. (1988). *Suomen lehdistön historia*. Kuopio
2. Eino Lyytinen, Timo Vihavainen, Raimo Salokangas og Kari Ilmonen (1996). *Yleisradio 1926-1996. A History of Broadcasting in Finland*. Helsingfors, Yleisradio.
3. Hans Fredrik Dahl, Jostein Gripsrud, Gunnar Iversen, Kathrine Skretting og Bjørn Sørensen (1996). *Kinoens mørke, fjernsynets lys. Levende bilder i Norge gjennom hundre år*. Oslo, Gyldendal norsk forlag.
4. Ottar Grepstad (1997). *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk*. Oslo, Det Norske Samlaget.
5. Hans Hertel (1983). *Den daglige bog*. København.

Svennik Høyér
Institutt for medier og kommunikasjon
Universitetet i Oslo